

О.Л. Левін**Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ****СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО
РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ****1. Протосоціологічний період у формуванні соціологічних поглядів**

Протягом всієї цивілізації люди цікавилися розвитком суспільства, зокрема такими питаннями – що таке людина, в чому полягає сенс життя, як раціонально організувати сумісне життя і працю. Вже у міфах та епосі відображалася картина людського буття, але це відображення носило поза науковий характер.

З появою філософії уявлення про суспільство набувають наукового характеру. Але спеціальної науки про суспільство не було. Тому вчені у розвитку соціології виділяють передісторію (протосоціологічний період) – це період, коли самостійної соціологічної науки не було та безпосередньо період, пов'язаний із виникненням та подальшим розвитком соціології як самостійної науки.

В рамках протосоціологічного періоду можна виокремити наступні етапи: античний період; період середньовіччя; епоха Відродження; епоха Просвітництва.

Античний період охоплює період до нашої ери. Характерні риси цього періоду відбиті в політико-соціальних навчаннях древніх Єгипту, Індії, Китаю, Рима, Греції. Політична й соціальна думка розвивалася на основі релігійно-міфологічної свідомості. Розповсюдженими тоді були міфи про природу, про виникнення Землі, сонця. Зі зменшенням залежності людини від природи, починається поступовий перехід від міфологічного сприйняття дійсності, до інших форм сприйняття світу, центральне місце, серед яких займає епос (думи, повісті, пісні). Поступовий розвиток суспільства, соціальний й

історичний прогрес, породжує нові форми суспільної думки, нову форму пізнання дійсності – філософію (Аристотель, Платон, Цицерон, Конфуцій).

Основним джерелом знань про природу, людину в *період Середньовіччя* виступає релігія, що витісняє розвиток науки. Одним з мислителів того часу, був релігійний діяч Фома Аквінський (1225-1274). Він вибудовує ідеальну, на його погляд, систему порядку: Народ – власник (хазяїн) – закон людський – закон природний – закон божественний – закон вічний.

Епоха Відродження стала своєрідним синтезом культури, філософських і політичних вчень античності й середньовіччя. Ідеї гуманізму (повага до людини, визнання його прав, необхідність у гармонійному розвитку) були домінуючими в той час. Пожвавлення інтересу до філософських поглядів античності, зокрема до поглядів Аристотеля, Платона та ін., мало не стільки пізнавальний характер, скільки виражало прагнення, розвиваючи їх, застосувати до нових історичних реалій.

Представники: англійський філософ, юрист Томас Мор (1478-1535) у своїй роботі «Утопія» ідеальне суспільство бачить в обов'язковій роботі для всіх; найвища цінність такого суспільства – людина; у такому суспільстві відсутня нерівність. Причиною всіляких пороків вважає приватну власність й девіантну поведінку людей.

Італійський філософ Томазо Кампанелла (1568-1639) представляв ідеальну державу, суспільство як «Місто сонця». Як і Платон, вважав за необхідне регулювати народжуваність, а також приділяти увагу вихованню дітей.

Англійський філософ Френсис Бекон (1561-1626) джерелом права й справедливості вважав не Бога, а природний закон. Люди повинні поєднуватися за принципом справедливості – не робити іншому того, чого не бажаєш собі.

Інші представники: Ніколо Макіавеллі, Томас Гоббс, Дж. Локк (теорія суспільного договору) та ін.

Епоха Просвітництва ознаменувалася появою величезної кількості теорій про розвиток і функціонування суспільства. Клод Адріан Гельвецій, Дени Дідро, Жан Жак Руссо починають аналізувати структуру суспільства, визначати джерела появи нерівності, роль релігії в соціальних процесах та ін.

Отже, вчені виокремлюють три групи факторів (передумов), які сприяли процесу виникнення сучасної соціології:

1. *Соціально-економічні фактори*, в число яких входять такі, як індустріальна революція, ринок вільної праці, урбанізація, розвиток торгівлі й багато чого іншого.
2. *Соціально-політичні фактори*, серед яких – новий соціальний порядок, панування буржуазних верств, влада капіталу, державна бюрократія, демократизм та інше.
3. *Інтелектуальні фактори*, такі як філософські ідеї Відродження, Просвітництва з їхніми духовними орієнтирами – гуманізмом, з домінантами прогресу, свободи особистості, наукового знання й багато чого іншого.

2.Класичний період в соціології

Початок класичного періоду характеризується безпосередньо появою на початку 19 століття нової науки - соціології. Засновником соціології вважають французького вченого, філософа, соціолога *Огюста Конта* (1798 – 1857). Соціологія розглядалася їм як наука, близька до природознавства. О. Конт не тільки вводить новий термін, але і розробляє систему соціологічного знання, визначає предмет, структуру, способи пізнання і можливості нової науки. Він вважав, що саме соціологія здатна подолати стан анархії і хаосу, в якому знаходяться цивілізовані країни, але це повинна бути позитивна наука, заснована на достовірних дослідницьких даних.

Основна наукова праця О. Конта «Курс позитивної філософії» була опублікована в 1830-1842 р.р. Створюючи свою позитивістську концепцію, О. Конт спочатку позначає суспільну науку як «соціальна фізика», а вже пізніше «соціологія».

О. Конт ділить соціологію на 2 частини: соціальну статистику, що розглядає суспільство як єдине ціле, вивчає умови його функціонування; і соціальну динаміку, що вивчає процеси суспільних змін, закони розвитку соціальних систем.

В розумінні закономірностей розвитку природи й суспільства Конт виокремлює наступні стадії («закон трьох стадій»):

- 1) Теологічна, де домінує релігійно-міфологічна свідомість;
- 2) Метафізична – наукові дослідження мають абстрактний характер через слабкий розвиток науки;
- 3) Позитивна, де на зміну двом першим приходять позитивні знання, наукові дослідження у вивченні законів природи й життя людей.

Огюст Конт вперше обґрунтував необхідність наукового підходу до вивчення суспільства і можливість пізнання законів його розвитку. Він визначив соціологію як особливу науку про суспільство, об'єктивність і універсальність якої забезпечують емпіричні дослідження. Кажучи про значення соціологічної системи Конта, необхідно відзначити, що його принципи і орієнтири були закладені в основу численних напрямів і шкіл західної соціології XIX століття.

«Позитивна» соціологія знайшла свій подальший розвиток у працях англійського вченого *Герберта Спенсера* (1829 – 1903). Він є одним із засновників органічного (біологічного) напрямку в соціології. Спенсер порівнював суспільство з біологічним організмом, кожний «орган» (соціальний інститут) якого виконує певну функцію і тим самим сприяє функціонуванню всього суспільства. Проте, таке порівняння, за Спенсером, не означає повного ототожнення живого і соціального організмів. Розвиваючи ідеї «органічної»

соціології, Спенсер вважав, що в біологічному організмі «частини» (окремі органи) існують заради «цілого», а в соціальному організмі – «ціле» (суспільство) існує для блага своїх «частин» (окремих членів суспільства).

Структура суспільства (соціального організму) в ході свого еволюційного розвитку ускладнюється: зростає чисельність населення, з'являються нові види діяльності, виникають нові соціальні інститути, окрема особистість стає більш самостійною, незалежною від суспільства. Як прибічник теорії соціального дарвінізму, Спенсер вважав, що економічна конкуренція в промисловому типі суспільства виконує роль природного добору, в результаті якого виживають найбільш пристосовані та обдаровані. При цьому соціальні революції він розглядав як хворобу, як явища, що руйнують єдність соціальної системи.

Принципово інших поглядів на соціально-політичний розвиток суспільства притримувався *Карл Маркс* (1818 – 1883). В основу свого вчення він заклав розроблений ним принцип історичного матеріалізму, згідно якого розвиток суспільства детерміновано існуючим способом виробництва та рівнем розвитку економічної системи. Історія, з Марксом, - об'єктивний процес зміни суспільно-економічних формацій (від нижчих до вищих) в результаті класової боротьби та соціальних революцій.

Маркс зробив значний внесок у становлення і розвиток соціологічної науки. Їм було всебічно проаналізовано соціальну структуру сучасного йому капіталістичного суспільства, виявлено роль економічних факторів у розвитку соціально-політичних відносин, дано визначення таких понять, як «клас», «соціальна верства», «класова боротьба» тощо.

Класичний етап розвитку соціології пов'язаний і з іменем *Еміля Дюркгейма* (1858 – 1917), якого вважають творцем сучасної соціологічної науки. Згідно Дюркгейму, для того, щоб соціологія стала наукою, вона повинна вивчати соціальні факти. Під фактом він розуміє реальність, яка вивчається.

Подібно іншим фундатором соціології, Е. Дюркгейм займався аналізом змін, які відбувалися в суспільстві. Він прагнув розглянути ці зміни з точки зору розвитку розподілу праці як частини процесу індустріалізації. Дюркгейм вважав, що розподіл праці значно підвищує роль релігії як основи соціального зв'язку. В міру посилення розподілу праці люди стають все більш залежними один від одного, оскільки їхні потреби задовольняються в результаті роботи інших людей. Дюркгейм відзначав, що процеси в сучасному світі стали настільки швидкоплинними та інтенсивними, що не всі люди здатні включитися до них. Традиційний порядок і моральні норми, що підтримуються релігією, розвиваються в результаті швидких соціальних змін. В суспільстві з'являються все більше людей, які живуть без цілі і змісту, які відчувають свою незатребуваність. З цим процесом Еміль Дюркгейм зв'язує поняття «аномія», яке трактує як відчуття незадоволеності людини своїм життям, усвідомлення безцільності свого існування, що провокується певними соціальними умовами.

Велику увагу Дюркгейм надавав проблемам самогубства. Він розглядає самогубство як дію людини, викликану незадоволеністю життя (нещастям), як соціальний факт, який породжується соціальним середовищем. Самогубство тлумачиться як своєрідна аномія.

За Дюркгеймом, соціологія займає центральне місце серед суспільних наук. Тому її завдання полягає не тільки в тому, щоб вивчати соціальні факти, але і бути теоретико-методологічною основою для дослідження різних областей соціального життя.

Соціологічну систему *Макса Вебера* (1864 – 1920) історики відносять до перших систем так званої гуманістичної соціології. Вебер розробив власну соціологічну теорію «розуміючу соціологію». На думку Вебера, соціологія повинна бути надкласовою, об'єктивною, корисною для всіх, служити однаково всім.

Наукові інтереси Вебера розповсюджені далеко за межами соціології. Він написав роботи з економіки, права, філософії, новітньої історії та соціології. Значний внесок зробив в соціологію релігії (порівнюючи релігійні системи Індії і Китаю з релігійними системами Заходу, він дійшов висновку про те, що певні аспекти християнської віри суттєво вплинули на розвиток капіталізму). Свої погляди він висловив у відомій праці «Протестантська етика і дух капіталізму». Одним із важливих досліджень Макса Вебера є робота по вивченню бюрократії, що описується як великомасштабна організація, в якій існує розподіл службовців на ранги. Відомий він і як засновник соціології політики. Ним був запропонований власний понятійний апарат. Він ввів до наукового обігу поняття соціальної дії, соціальних відносин, соціальної поведінки, легітимного порядку, вважаючи, що ці поняття складають «корпус» основних соціологічних категорій.

Веберевські ідеї використовуються в сучасних концепціях соціології культури, науки, політики, права, управління, економічної і політичної соціології, теорії соціальної стратифікації, соціальних інститутів, конфліктів і змін.

3. Основні напрямки сучасної Західної соціології

Серед напрямків Західної сучасної соціології можна відзначити наступні: структурний функціоналізм; теорія соціального обміну; символічний інтеракціонізм; психоаналітичні теорії; теорії конфлікту та ін. Всі перераховані вище теорії являють собою своєрідні моделі *розвитку й функціонування суспільства*. Розглянемо кожен з них більш детально.

Структурний функціоналізм. Засновниками структурного функціоналізму є Толкотт Парсонс і Роберт Мертон. Головним завданням соціології є вивчення механізмів і структур, які забезпечують стабільність соціальної системи. Стабільність соціальної системи в суспільстві підтримується завдяки ієрархічно впорядкованій структурі й функціям якими наділені кожний з елементів структури.

Таким чином, соціальна система повинна забезпечити:

- раціональну організацію й розподіл матеріальних і культурних ресурсів, для досягнення своїх цілей;

- позначення основних цілей і підтримку процесу їхнього досягнення;

- забезпечити процес соціалізації індивідів;

- система повинна мати певну організацію, що буде стежити за порядком. Як бачимо, велика увага приділялася проблемі соціального порядку.

Однак Р. Мертон доповнив теорію, звернувши увагу на те, що суспільство як «живий організм» не може функціонувати ідеально. Тому він звернув увагу на «дисфункції» - те, що заважає соціальному порядку.

Теорія соціального обміну. Засновник – Джордж Хоманс. Представники цієї концепції розглядають обмін різними видами діяльності як основу суспільних відносин. Відповідно до цієї теорії люди взаємодіють між собою на основі аналізу власного досвіду. Дж. Хоманс вважає, що взаємодія людей можна зрозуміти на основі принципу заохочення й покарання.

Символічний інтераціоналізм. Засновник Джордж Герберт Мид. Головною особливістю концепції є аналіз соціальних взаємодій на основі символічного змісту. У рамках даної теорії важливим є значення символів, як необхідного способу для соціальних взаємодій. Головним символічним способом взаємодії є мова, жести, міміка.

Психоаналітичні теорії. Найяскравішою фігурою в розвитку психоаналітичних теорій є Зигмунд Фрейд. Теорія міжособистісного спілкування Фрейда заснована на тому, що в процесі взаємодії людей, відображається їхній дитячий досвід. Будучи дорослими, люди використовують у різних життєвих ситуаціях поняття, засвоєні в дитячому віці.

Теорії конфлікту. Основні ідеї конфліктного підходу були сформульовані Карлом Марксом. Класова боротьба, відповідно до Маркса – це істотна чинність, що є основою соціального розвитку.

На Заході засновником даного напрямку вважають Р. Дарендорфа. Представники конфліктного напрямку розглядають конфлікт як рушійну й позитивну силу в розвитку суспільства.

Література:

1. Гансова Е.А. Соціологічні школи та напрямки в Україні наприкінці XIX – початку XX століть (Соціологія в Україні чи українська соціологія?) : навч. посіб. Одеса : Астропринт, 2000. 64 с.
2. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник для студ. вузів / за ред. В.М. Пічі. К. : Каравела, 2002. 476 с.
3. Кравченко А.И. История социологии : учеб. М. : Проспект, 2006. 408 с.
4. Соціологія XIX – початку XX століття : хрестоматія / за ред. В.Г. Городяненка. Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. 628 с.
5. Современная западная социология : хрестоматія / авт.-сост. Г.Н. Соколова, Л.Г. Титаренко. Минск : Тесей, 2008. 520 с.
6. Зарубіжна соціологія (XX – початок XXI ст.) : хрестоматія / відп. ред. В.Г. Городяненко. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. 656 с.
7. Халапсис А. В. Зеркало Клио: Метафизическое постижение истории : монографія. Днепр : Середняк Т.К., 2017. 384 с.
8. Халапсис А. В. Философия и геополитика Николая Данилевского : монографія. Saarbrücken, Germany : Lambert Academic Publishing, 2017. 188 с.
9. Halapsis A. V. Miracles and the Perfection of Being: The Theological Roots of Scientific Concepts. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. Vol. 9. P. 70-77. doi:10.15802/ampr2016/72235.

10. Halapsis A. V. Ultima ratio deorum. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. Vol. 10. P. 100-106. doi:10.15802/ampr.v0i10.87313.
11. Halapsis A. V. The Measure of All Gods: Religious Paradigms of the Antiquity as Anthropological Invariants. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. Vol. 14. P. 158-171. doi:10.15802/ampr.v0i14.150756.
12. Halapsis A. V. Gods of Transhumanism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2019. Vol. 16. P. 78-90. doi:10.15802/ampr.v0i16.188397.
13. Halapsis A. V. Marcus Aurelius and the Concept of Apotheosis in the Ancient Worldview. *ScienceRise*. 2016. Vol. 21, №4/1. P. 54-59. doi:10.15587/2313-8416.2016.67547.
14. Halapsis A. V. Historical Process and Heavenly Management: Hesiod's Message. *ScienceRise*. 2016. Vol. 22, №5/1. P. 63-70. doi:10.15587/2313-8416.2016.69142.
15. Halapsis A. V. Number and Reality: Sources of Scientific Knowledge. *ScienceRise*. 2016. Vol. 23, №6/1. P. 59-64. doi:10.15587/2313-8416.2016.71546.
16. Halapsis A. V. Visa to Heaven: Orpheus, Pythagoras, and Immortality. *ScienceRise*. 2016. Vol. 25, №8/1. P. 60-65. doi:10.15587/2313-8416.2016.75516.
17. Halapsis A. V. Individualism: Allowed Access. *Politology Bulletin*. 2018. Vol. 80. P. 35-45. doi: 10.17721/2415-881x.2018.80.35-45.